

Lost in Translation?

– et essay om rejser og samtaler
i tid og rum

Tidligere udgivet i bogen
Transformationer – i social innovation og entreprenørskabsdidaktik
ISBN: 978-87-7298-976-1

Af **Marianne Axelsen Leth**, Læreruddannelsen i Aarhus (ax@via.dk)

Denne tekst er forsøgt skrevet som et essay. Teksten er udtryk for et endnu ufærdigt arbejde med problemstillingen: Hvad skal vi med historien i det antropocæne? Dannelse og fagdidaktiske refleksioner i en kompleks fremtid.

Historikeren Dipesh Chakrabarty har sammen med sociologen og antropologen Bruno Latour bidraget til forståelser og analyser af den aktuelle antropocæne tidsalder og vores ansvar og handlemuligheder som menneskelige aktører i klodens klimatiske krisetilstand (Chakrabarty: 2021). De har formuleret nødvendigheden af at anskue verdenssamfundet i et planetært perspektiv i stedet for et globalt og anerkende, dels at mennesker har ansvaret som geologiske aktører med udslettelige klimaspor, dels at mennesker kun er en del af planetens aktører. Chakrabarty formulerer, at vi må "... arbejde hen imod en planet, der ikke længere tilhører den menneskedominerende orden, som europæiske imperier, postkoloniale og moderniserende nationalisme og kapitalistisk og forbrugeristisk globalisering skabte i løbet af de sidste fem hundrede år, i accelererende fart efter 1950'erne." Planetens naturhistorie skal forstås sammenfiltret

med vores historie for at skabe fælles løsninger på planetens krise. Chakrabarty's teorier vender tilbage senere i teksten. Katherine Richardson har formuleret nødvendigheden af at forstå og agere efter en systemtænkning og droppe sektortænkningen mellem naturvidenskabelig og humanistisk tænkning: De oprindelige folk forstod, at de var en del af et større system, levede tættere på og i samarbejde med naturen; den viden og de erfaringer skal vi forstå og lære af (Richardson: 2019). Samme tænkning genfindes i UNESCO's 8 kompetencemål for bæredygtig uddannelse, som danner grundlag for de igangværende skoleprojekter, didaktiske udviklingsidéer og dannelseseoretiske tanker, der udfolder sig bl.a. i CIE og CIE-relaterede fora.

Essayet her er bygget op som en dannelsesrejse i søgen efter fælles begreber og fælles sprog for at genopdage denne sammenhæng mellem natur – menneske/kultur – samfund med det sigte at åbne op for mulige historiske erfaringer, der kan bidrage til både forståelser, mening og håb, samt handlekraftig myndiggørelse af de børn og unge, vi uddanner. Med på rejsen er figuren Mashiant som følgesvend.

Mashiant repræsenterer selve mødet med det fremmede, der hvor der kræves en eller anden art oversættelse – hvor man ikke forstår eller forstår, ikke ses eller ser, ikke høres eller hører, sætter tid og rum i spil med såkaldt usamtidighed. På evig opdagelsesrejse.

Teksten indeholder endnu uafrundede og upræcise tanker, refleksioner og spørgsmål i direkte forbindelse med arbejdet i flere sammenhænge i tilknytning til CIE:

- UBAN og EBAN: Samtalerne og indkredsningen af det skandinaviske netværk "Understanding 'Bildung in The Anthropocene'" fra 2019 med Jesper Garsdal (VIA) og Kenneth Nordgren (Karlstad Universitet) i spidsen, samt videreudviklingen af det til "Education in The Anthropocene" fra 2022, har igangsat, inspireret og kvalificeret en masse løse idéer til mere sammenhængende tanker og konkrete bidrag til didaktisk teori og praksis.
- De skandinaviske konferencer om fagdidaktik, NOFA og de svenske årlige historiedidaktik konferencer, samt det historiedidaktiske internationale netværk HEIRNET har givet mulighed for at afholde fælles sessioner med oplæg og diskussioner af, hvad vi skal bruge historie og dannelse til. Ikke mindst møderne og frugtbare diskussioner med kolleger og andre partnere med meget divergerende indfaldsvinkler har bidraget til at kvalificere 'oversætte' og præcisere tanker og idéer i inspirerende formelle og uformelle sammenhænge.

- FECUN: Futures of Education, Culture and Nature, konferencer med inspirerende og innovative diskussioner
- GreenEdTech og KUBU, to skoleprojekter om klima- og bæredygtighed i undervisning.
- Samarbejde med lærerkolleger i grund- og gymnasieskoler omkring udvikling af undervisning i og med bæredygtighed
- Arbejdet i Mundu – center for global dannelse, og samarbejde med andre ngo'er.

Egentlig rækker tankerne om at sammen tænke forholdet mellem natur, kultur/mennesker og samfund i tid og rum tilbage til 1970'erne, hvor interessen for global dannelse og sammenhængen mellem det, der dengang blev betegnet som den 1. verden: Europa (og den vestlige verden), den 2. verden: den dengang socialistiske verden, den 3. verden: den efterhånden post-koloniale, også karakteriseret som den perifere verden, og den 4. verden: de oprindelige befolkninger og minoritetsgrupper, var i

Inde på "Bjerget" var der andre fremherskende og solide teoretiske, metodiske og empiriske fagtraditioner omkring analyser af mennesker og samfund såvel i tid som i rum.

fokus. Især tankerne om at sammentænke antropologiske og historiske teorier, metoder og analyser var indlysende perspektiver, når nu alle mennesker globalt skulle/burde have ens rettigheder via FN's Menneskerettighedserklæring fra 1948, befolkningerne i de postkoloniale lande blev trætte af at blive kategoriseret ind i europæiske kolonialt definerede begreber, formuleret af bl.a. antropologerne, og alle folk ville/burde have ret til egen historie (og fortolkning). Som Dipesh Chakrabarty har påpeget (Chakrabarty 2009, 2021), var de globale perspektiver og spørgsmålene om global og postkolonial lighed og frihed sammen med problemstillingerne omkring den bipolare magtbalance under Den Kolde Krig så fremherskende, at man overså betydningen af "Den Store Acceleration" efter 1945. Det er en længere historie i sig selv.

Antropologerne vendte blikket mod de komplekse samfund, anvendte og anvender de solide empiriske feltarbejds-erfaringer og kulturteorier her, hvilket gav nye antropologiske blikke på vidt forskellige hjørner af historie-, kultur- og samfundsanalyserne. Der har været vekslende åbninger og lukninger, men nu er der et behov og muligheder for sammentænkning.

Translation?:

Ethvert øjeblik rummer hele historien

Mashiant traf jeg første gang i en hospitallsseng. Han ruskede mig ud af en dyb

morfindøs efter en alvorlig operation, løftede mig op af dybet og tilbage til livet som en ventet og tryk ven. Mashiant, kriger i den kinesiske kejser Qin Shi Huangs tjeneste, sammensmeltet i kød og ånd med sin fortæller i Ib Michaels roman "Kejserfortællingen", og dermed tilstede i forskellige dimensioner og fremtrædelsesformer i tid og rum. Fortælleren er ved at få styr på sine oplevelser i den colombianske jungle – et miks af fysiske, kulturelle, natur- og spirituelle anstrengelser bl.a. under indtagelse af natém til fremkaldelse af hans arutam sjæl, der forbinder ham med Mashiant på tværs af tid og rum. Det er her, sætningen kommer: "Sagt i tid, lyder det: Ethvert øjeblik rummer hele historien." Boing! Tak! Et fuldstændig selvfølgeligt udsagn om, at tid og rum kan opfattes som en helhed – holistisk – og at det hverken er ensbetydende, endsige forbundet, med en såkaldt primitiv, pre-historisk, pre-civilisatorisk eller natur-animistisk orienteringshorisont; men kunne det oversættes og transformeres til et erkendt og anerkendt fagsprog i et humanistisk vidensfelt- og oversættes endnu mere konkret i didaktik?

Jeg kom ude fra Moesgaard i skoven, fra etnografiens verden, hvor det var helt mainstream og anerkendt at opfatte forholdet mellem natur-kultur/menneske – samfund som mangetydigt, komplementært, komplekst og ikke entydigt generaliserbart – kritisk hermeneutisk, ja; men ikke universelt eller unilineært. Vi fik godt nok

at vide af nogle forskere inde fra det store universitet "på Bjerget", at vi ikke kunne studere alle de der koloniale og post-koloniale småsamfund i periferien, fordi de lå uden for kapitalens omfangslogiske status, men vi rejste alligevel ud, mødte og prøvede at forstå og formidle andre menneskers mening med tilværelsen. Inde på "Bjerget" var der andre fremherskende og solide teoretiske, metodiske og empiriske fagtraditioner omkring analyser af mennesker og samfund såvel i tid som i rum. De antropologiske feltstudier i de post-koloniale og perifere samfund, som de blev betegnet, blev nemt ud fra disse fagtraditioner kategoriseret og katalogiseret over i det, man kan betegne som 'afdelingen for folklore', eller som studier af traditionelle eller oprindelige kulturer, der blev anset som barrierer for udvikling.

Mødet med Mashiant skabte forbindelsen mellem de synkront og diakront orienterede analysemetoder og satte spørgsmålstegn ved den historiske kronologiske udviklingskanon, der i historisk menneskelig tid udgik fra jæger/samlerfolk i bunden og med de vestlige industri- og informations-samfund på højeste trin – det der efter den kolde krigs afslutning blev til "den vestlige civilisation" og senere endnu til blot og bart "Vesten".

Mashiant har siden været min rejsepartner i ind- og udland, på yder- og indersiden af kranievæggen i mangfoldige fremtrædel-

sesformer og dimensioner. Vi har undervejs haft mange og lange såvel dybdegående som mere løse samtaler i tid og rum. I vores efterhånden lange rejse sammen har vi ledt efter begreber for selve muligheden for vores møder og kendskab til hinanden i det hele taget. Og vi har fra vores første møde i 1981 kredset omkring brede forståelser af antropologiske begreber om **reciprocitet og udveksling** som nøglebegreber for en åbning af forståelser og oversættelser af, hvorledes vi kan begribe menneskers placering i verden mellem natur, landskaber, vand, luft og ild på den ene side og samfund, civilisation og alt det, vi forbinder med dette, på den anden side. Reciprocitet/udveksling som udtryk for gensidighed i bred forstand i relationer i tid og rum, og som er til konkret og symbolsk forhandling i tid og rum. Det betyder også, at begreber om samtidighed og særligt usamtidighed har været og er centrale for vores møder og især oversættelserne af dem. Vi har haft mange udfordringer i oversættelses- og transformationsarbejdet, vi har misforstået hinanden, misledt andre i mangel på præciserende begreber og handlinger. Nogle gange har vi ikke mødt hinanden samtidigt, men først opdaget, at vores møde rent faktisk havde fundet sted, et stykke tid efter. Andre gange har vi ikke kunnet genkende hinanden, fordi en af os eller begge har skiftet form, materialitet eller dimension. Imidlertid har arbejdet i CIE rent faktisk været katalysator for intensiteten og kvaliteten af vores

møder de seneste år, og det kunne være anledning til at prøve at oversætte nogle af samtalerne og tolkningerne.

Det følgende består af nogle nedslag i vores møder og samtaler om reciproke sammenhænge mellem natur, kultur og samfund, måske på kanten, i den kritiske livszone på planeten Jorden.

I årene før vores første møde, i 1970'erne, var der flere tegn på, at vi skulle mødes: Ud over de kolde og varme krige i nær og fjern, konflikterne mellem nord-syd og øst-vest, nogle steder koncentreret i krydsfelter som i Mellemøsten; afkoloniseringsprocesserne i de efterhånden postkoloniale områder, højkonjunktur i de rige vestlige lande, cementeringen af de nye internationale politiske og økonomiske institutioner og -orden efter 2. verdenskrig med meget mere. Her blot udtrykt igenem få bogudgivelser:

1972 udkom rapporten: "The Limits to Growth" af Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers og William W. Behrens III, og miljøorganisationer verden over satte fokus på (over)forbrug af naturressourcer og forurening til lands, vands og i luften.

1974 udkom George Manuels bog: "The Fourth World: An Indian Reality", en af tidens mange stemmer fra de oprindelige indbyggere i de efterhånden postkoloniale lande og såkaldt perifere områder.

1978 udkom Edward Saids bog: "Orientalism", der satte fokus på de postkoloniale og såkaldt perifere folk, der var blevet kategoriseret og eksotiseret som orientaler af europæerne, og europæiske og andre vestlige samfundsforskere.

Samtidig blev der sat fokus på den ulige udvikling i verden med bl.a. disse tre: André Gunder Franks og Samir Amin's analyser af udvikling af underudvikling og afhængig udvikling i de postkoloniale lande på baggrund af analyser af de latin-amerikanske økonomier, og Emmanuel Wallersteins analyser og arbejde med "The Modern World System" fra 1974, hvori han udviklede teorier om ulighed i verdensøkonomien og verdenshandelen fra renæssancen over kolonitiden til den postkoloniale efterkrigstid.

Med bl.a. værket: "Montaillou. En middelalderby og dens mennesker" af Emmanuel La Roy Ladurie fra 1975 blev der i historiefaget sat fokus på mentalitetshistorie, som markerede nogle brud med ellers fremherskende materialistisk orienteret historieforskning, og dette markerede tillige en tilnærmelse mellem antropologisk og historisk feltarbejde.

Lost in Translation - Møder på 'kanten' og refleksioner over periferi og centrum, udvikling og paradokser:

1998 – april – Alta – Troms og Finnmark Fylke – Norge.

Vi er på vej i 1 meter dyb sne – mindst, sådan føles det – på ski ud til Alta Elven, hvor vi kan se dæmningen og elvkløften. En gruppe lærerstuderende fra Aarhus og mig. De tilbringer et semester på det, der nu er UiT Norges arktiske Universitet inkl. praktik på skoler i området (som de har svært ved at nå frem til pga. sne og lukkede veje), jeg er på lærerudveksling en måned. På vej ud til Alta dæmningen ved Sautso, hvis bygning i 1979 forårsagede demonstrationer og blokeringer af samer, solidariserende arktiske oprindelige folk og andre demonstranter, hvoraf nogle lænkede sig fast til hinanden og anlægget, fordi man mente, at dæmningen ville forringe ren-samernes levebrød, rensdyrdriften, der samtidig var selve identitetsmarkøren for samerne. Dæmningen blev som bekendt bygget, og jeg var optaget af at undersøge lidt om, hvilken betydning dette fik for både landskaberne og samerne. Derfor bl.a. denne tur ud til elven i sneen. Sne-landskabet med birketræerne på vidden er vildt hårdt for en dengang kun halvgammel nogenlunde fladlandsk dansk skiløber. Vi tager lidt rundt – der er ingen skispor, kun dyrespor – det begynder at sne igen, vi graver os ned og ind i læ og drikker varm saft – jeg er sikker på, Mashiant er med, for det er jo os, der har aftalt turen derud, så... han viser vel vejen? Snefaldet letter, elven, kløften og dæmningen åbenbarer sig, vi jubler og danser rundt både af lettelse, benovelse over det fantastiske syn og ærbødighed over for turen, naturen og anstrengelserne. Turen hjem går som en

ballet hen over vidderne. Og oplevelsen har bundet os sammen for evigt. Som konkret fysisk oplevelse, kulturel og social oplevelse, naturoplevelse, og nærmest spirituel oplevelse.

Forud for turen havde Mashiant og jeg samtaler om alt det, jeg ikke havde forstået, eller som jeg ikke havde fået oversat ordentligt. Og det var flere forhold: Jeg skulle gæsteforelæse og gæsteundervise om historieundervisning på læreruddannelsen i Danmark for de lokale lærerstuderende, men de ville ikke høre om undervisning i dansk historie, og da slet ikke noget om Norden set ud fra et dansk perspektiv! Danmark havde jo været kolonimagt med Norge under sit kongerige. Interessante protester og samtaler på den baggrund – og lidt 'lost in translation', da jeg ikke var bevidst eller klar over, at forholdet mellem norsk og dansk historisk identitetsforståelse var ulige eller ubalanceret.

Jeg havde fået tildelt et kontor, som tilhørte en bortrejst samisk historiker, der i øvrigt var meget aktiv i Alta-demonstrationerne. Dejligt og gæstfrit. Så gik turen rundt med spørgsmål og samtaler med bedste intentioner, åbent sind og -mikrofon. Men samtalerne gik i stå på et eller andet for mig ubestemmeligt tidspunkt – de bad om at få slukket for mikrofonen og talte løst og fast om livet i Finnmarken efter 1990, hvor grænserne til Rusland blev frie; om afstanden til Oslo – fysisk og men-

talt; om fordelene ved de tre (fire med russisk) sprog: samisk, norsk og finsk – man kan altid pendle mellem sprogene alt efter, hvad man har brug for at udtrykke; det der med altid at have et madlager til ubestemt tid liggende og tørrede fisk hængende; glæden ved naturen og jagten; saunaens sociale og kulturelle betydning – (det blev ikke forklaret, men erfaret efterhånden – måske nok med Mashiants mellemkomst), med mange andre emner, som ikke handlede om dæmningen og efterdønningerne af den. Hm. Jeg forstod ikke, hvad der var på spil, eller hvorfor samtalerne gik i stå. Indtil jeg kom til at samtale med et sametingsmedlem i Karasjok, som slukkede for optageren og fortalte dette: Når jeg henviste til denne bestemte samiske historiker, så klappede de fleste i, fordi netop han stod op for og skrev om, at ren-samerne var de "rigtige samer", der stadig levede af og sammen med rener i 'folkedragter' og lavvuer mv., og det ville alle de, der definerede sig som moderne samer, ikke identificeres med. Der havde været konflikter mellem de forskellige samiske grupperinger omkring både levevis, identitetsmarkører for samiske folk, oprettelsen og formålet med Sametinget, samarbejde med de øvrige folk i det arktiske område, samarbejde med Oslo osv. osv. Boing! Flere ubalancer. Da måtte vi ud og gå lange ture og drøfte situationen og oversættelserne i den arktiske aften og nat, Mashiant og jeg. (Vi havde allerede haft samtaler, men endnu ikke i Karasjok – jeg var sikker på, at han var til stede i en eller

anden dimension og form, men den aften var der meget at søge forståelse af.) I Karasjok var vi også til den årlige lærerkongres for Finnmarkens lærere. Lærerne eller lærerfamilierne kom gående fra alle kanter i Finnmarken med hunde – måske også -slæder med lavvuer, som blev slået op på en plads uden for byens hotel, hvor der var booket nogle få værelser til afveksling og sådan. Der blev afsat en uge til turen frem, et par dages møde og en uge til hjemturen, sådan ca. for vejret, sneen og fremkommeligheden kunne jo variere meget. Turene var også en integreret del af at værdsætte omgivelserne, landskaberne og naturen som beboer i Finnmarken. De lokale skoler kunne dengang i 1998 have ned til 5 – 6 elever og havde meget stor betydning for bosætningsmulighederne i hele området. I mange bygder og mindre bosætninger oplevede man store fraflytninger af specielt unge piger, der pendlede og senere permanent flyttede sydpå til uddannelser og erhverv, de ikke kunne bestride lokalt. Dette muliggjorde efter 1991, at enlige unge russiske kvinder kom over grænsen, blev gift med tilbageblevne enlige unge mænd og skabte nye familier og beboere i de små samfund, og der blev føjet nyt sprog og nye historier til de lokale skoler, til lokale erhverv med meget mere.

Mashiant var også til stede i påskedagene i Kautokeino, hvor der var påskefestival. Kom med en bus fra et ikke helt bestemt sted i Alta på et ikke helt

Lost in Translation?

bestemt tidspunkt, som ingen kunne fortælle, til Kautokeino, hvor jeg havde ringet og forsøgt at booke, først soveplads i en af de fælles lavuuer på campingpladsen (i 1 meter sne og 40 gr. frost), derefter et værelse på turisthotellet. Det kunne måske godt lade sig gøre - til dobbelt pris, fordi jeg ikke kom fra Arktis. Ok. Til guds-tjeneste og festival omkring Kautokeino med renkapkjøring og det hele, i meget festligt lag. Men så blev jeg pludselig en nat konfronteret med mit store luksuriøse eneværelse, hvor der jo sagtens kunne huses mange unge mennesker, der ellers skulle sove udenfor eller blev sat fast i arresten! Joh! – var så med hende og hente dem i arresten og havde i øvrigt en yderst festlig og uforglemmelig påske. Jeg burde nok allerede i bussen på vejen til Kautokeino have haft en lang samtale med Mashiant om lidt af hvert; men jeg blev så overrasket og ikke klar nok til at forstå, se og høre. Han materialiserede sig så i et par meget forstående lokale oversættere, der fik mig med ind i det gode selskab, og de gav svar på mange mis- og ikke-forståelser. (Måske var det også ham, der havde en kebab-bod i Alta, og som svarede på mit spørgsmål om, hvordan det var at flytte helt derop i kulde og sne og sælge mellem-østlige kebabs, med at der var meget højere til loftet heroppe, og man talte alligevel så mange sprog, så et fra eller til... det var et herligt samlingssted).

Det, der tilsyneladende skulle være en simpel lærerudvekslingstur sammen

med en gruppe dejlige friluftsglade studerende med sidespor til forståelse af Alta-elv-dæmningens betydning blev til en opdagelsesrejse i et komplekst væv af historier og relationer på kryds og tværs og med tid, rum og usamtidigheder, uforståelser og forståelser totalt filtret ind i hinanden. Alt, hvad jeg vidste eller ville vide på forhånd, blev udfordret, sprængt i stumper og stykker for at kunne begribes i nye komplekse sammenhænge og balancer, som jeg ikke på forhånd var klar over. Og hvor min forståelse af relationerne mellem natur – mennesker og kulturer – samfund, lokalt og større end lokalt, blev noget mere nuanceret. De mennesker, jeg mødte der i professionel sammenhæng på læreruddannelsen og især udenfor i den almindelige hverdag, levede et liv og med en orienteringshorisont, der rakte langt ud over alt det, jeg på forhånd havde læst om i historiebøger og i antropologiske studier. Det er vel det, der bl.a. ligger bag Gregory Batesons udsagn om menneskets ubeslaglagte potentialer – potentialer, der ikke på forhånd er fastlagte, men også i de komplekse former for gensidige forståelser. Mashiant var en god rejsepartner der – i periferien? Eller var det i helt i centrum af noget vigtigt at forstå?

KLIP!

En sen nat sidst i oktober back stage i DR's nyåbnede koncertsal under en WOMEX-festival sammen med Manny Ansar, direktør for Festival au Desert i Mali

og fransk universitetsuddannet departementschef i flere ministerier, og Chris Nolan, arkitekt og antropolog fra New York. Vi har lige haft nogle orkestre på scenen fra Vestafrika. Manny spørger om min spirituelle forklaring på og danskernes spirituelle forhold til Alle Helgensaften og Halloween, forholdet mellem lyset og mørket og de kræfter, der er i spil, og balancerne imellem... Øhh. Her burde jeg nok have talt lidt med Mashiant først, men blev igen overrumplet af spørgsmålet og kollapsede inde i hovedet, så jeg måtte derind og finde ham på indersiden af kranievæggen. Det skal anføres, at Manny, Chris og jeg før havde haft samtaler om spiritualitet, sufisme, forholdet mellem Europa og det afrikanske kontinent, særligt Sahara og Sahel,

kultur og traditioner, modernitet osv., men det var ude under stjernerne i ørkenen uden for Timbuktu, så det var overrumplende pludselig at flytte sted – fra periferi til centrum? Det satte perspektiv på fornemmelsen af disse begreber, ligesom det havde gjort i Nordnorge. Hm.

KLIP!

Bamako, Mali, samme trio: Manny, Chris og undertegnede. Vi reflekterer over det, der blev den sidste "Festival au Desert" i ørkenen uden for Timbuktu i mange år. Festivalen er blevet til en rejsende fredskaravane, der indsamler donationer til de yderlige bosættninger i det vestlige og sydvestlige Sahara og Sahel områder, støttet af bl.a.

EU og FN og forskellige andre statslige og ngo-baserede midler. Der er en ny tilspidset situation i Mali og i hele Sahara regionen, helt aktualiseret efter henrettelsen af Muammar Gaddafi i oktober 2011. Vi har overværet et møde mellem forsvarsministeren i Mali og ledere af yderligt beliggende bosættelser i Sahara om manglende beskyttelse mod de al-Qaeda relaterede bander, der huserer rundt, og som smugler hvad som helst og tømmer bosættelserne for madvarer, medicin og andre forsyninger, og som opsluger store dele af de unge mænd. Man kan sige meget om Gaddafi, men han og styret i Libyen har holdt nogenlunde ro og orden i store områder i Sahara regionen. Der er et sammenfald af mange økonomiske, sociale, politiske, kulturelle, religiøse faktorer, der rækker tilbage fra afkoloniseringstiden, og som er forstærket af mange faktorer, politiske og religiøse radikaliseringsprocesser, temperaturstigninger i Sahara og Sahel, der gør mange områder ubeboelige, og stramninger på immigrationsreglerne i EU, der stopper ambitiøse unge afrikanere i deres uddannelses- og arbejdsmuligheder.

Magtesløshed og håbløshed, tung i hjerte og sind! Et kompleks af en gordisk knude. Selv Mashiant, der stadig hang rundt med de unge mennesker, jeg havde lært at kende som børn, og som nu stod med våben klar til at invadere og overtage magten i Mali, var en smule magtesløs. Mali blev som bekendt udsat for militærkup i marts 2012 og har været ustabil

siden, sammen med andre lande i regionen (og det øvrige Afrika).

Igen en kompleks fornemmelse af, at begreber om centrum og periferi var fuldstændig ude af trit med virkeligheden, eller i alt fald oplevelser af virkeligheden, og de tillærte begreber om virkeligheden. Der manglede begreber for kompleksiteten, de mangetydige og modsatrettede perspektiver, usamtidighederne, og ganske enkelt også viden om (og lytten til) de komplekse historier og narrativer, der har levet og stadig lever i regionen. Jeg fløj ud, jeg tror Mashiant tog turen ud i ørkenen for at forsøge at rede trådene ud. Vi skiltes i al fald for en tid eller kunne ikke nå hinanden.

KLIP!

I skoven et sted på Djursland foråret 2023. Skoleprojekter omkring undervisning med bæredygtighed som gennemgående tema. Eleverne arbejder med temaer som gensidig tilpasning af planter, dyr og mennesker og natursyn gennem tiderne, tilbereder ænder og fasaner over bål, har besøgt Kalø Økologiske Landbrugsskole og hentet grønsager fra deres selvforsynende landbrug, eleverne har arbejdet med Molslaboratoriet og deres Rewilding-projekt, og med skoven og skovbrug med Det grønne Museum og meget mere. Samtalerne kører, mens vi forbereder måltidet – altid spændende samtaler, mens vi laver noget praktisk sammen. Elever siger, "Guuud – er det rigtig historie, det vi laver nu? Det kan

vi jo bruge til noget." Lærerne fortæller om vigtigheden af, at alle elever føler sig som deltagende aktive og betydningsfulde borgere i hele dannelsesperspektivet for bæredygtighedsprojektet, og at det ikke kan nytte noget at gennemtrumfe hverken holdninger eller aktiviteter/handlinger, der strider imod eller ikke indtænker familiernes levebrød gennem mange generationer – vi taler om de mangeartede levebrød omkring landbruget i dag. Vi kan ikke komme og gennemtrumfe en radikal anden levevis "overnight", uden at de føler sig repræsenteret som skole eller uddannelse. Boing! Her, Mashiant, burde vi nok have afstemt forventninger og gensidige forståelser lidt på forhånd. Det er jo et ret centralt perspektiv for en omfattende omstillingsproces, der kræver demokratiske beslutningsprocesser og demokratisk dannelse, at alle kan identificere sig og føle sig som meddeltagende og betydningsfulde. Det er også grundtanken bag de gode samskabelsesprojekter og -processer, som vores gode og dygtige kolleger i CIE arbejder med, så vi burde have indtænkt deltages- og konsensusperspektivet bedre.

Translation – Mødet i Karlstad 2011 – Mashiant til tranedans på Vänern

Fagdidaktikken i historie var fra sidst i 1980'erne, til den nationale kanon i Danmark kom i 2006/07, præget af historiebevidsthedstænkningen, hvor især inspirationer fra tyskere som Jörn Rüsen, Jeismann og Sauer influerede på dansk historiedidaktik med Bernard Eric Jensen

som den førende forfatter og forsker på området. Med den antropologisk inspirerede historiebevidsthed bredt forstået som menneskers tolkningsredskab til at orientere sig med i verden, i spændet og i processen mellem fortid, nutid og fremtid, blev der skabt en åbning for bl.a. narrative, spirituelle og æstetiske dimensioner af historieforståelser, historiekulturer og historieundervisning, i alt fald indtil nationale kanonlister, diskussioner af historiske fakta, politisk korrekte "rigtige Danmarks-historier" og de uendelige politiske magtkampe om historie(n) og historiefaget tog over.

I mellemtiden havde Mashiant og jeg fortsat vores rejse sammen med at forsøge at forstå historien ud fra mange forskellige lokale perspektiver på kloden. Mashiant kom jo selv oprindeligt fra Kina, og derfra så historien jo helt anderledes ud end fra et dansk perspektiv. Vi underviste sammen i de europæiske opdagelsesrejser – Columbus var og er jo et kanonpunkt – men vi begyndte at fokusere på 'de opdagede' og konsekvenserne af blive opdaget af europæerne. Om Eduardo Galeanos: "Med fødderne opad. Den omvendte verdens skole". Og konsekvenserne af blive koloniseret af bl.a. danskerne. Vi tog fat på forståelser af begreber som 'de vilde', 'de primitive', 'naturfolkene', og hvordan kategoriseringer om begreber som natur, kultur, samfund, civilisation og udvikling har udviklet sig og bevæger sig i dag, om hvordan vi anvender dem i undervisningen.

Og mens vi fandt verden mere og mere kompleks, virkede det, som at vi skulle præsentere den mere og mere enstrenget og simpel i undervisningen. Det der med enten at være med eller imod begyndte at trænge igennem i en ellers kompleks tid.

Det første møde i Karlstad med Kenneth Nordgren, Martin Stolare, Maria Johansson, Albin Gripe m.fl. markerede en åbning – en fælles orienteringshorisont, et fælles fagligt og didaktisk sprog om kompleksitet, flerkulturalitet og flerperspektivisk historieforståelse og ikke mindst didaktisk forståelse. (Hvor Mashiant dansede af glæde med tranerne på Vänern på vejen sydover efter det første møde). Så skete der endelig noget, selvom det var i lyset af klimakrise og erkendelse af, at verden er i den antropocæne epoke. FN's 17 Verdensmål for bæredygtig udvikling fra 2015 afløste de forrige mål for bekæmpelse af fattigdom. Vi begyndte at undersøge og drøfte, hvilken betydning og hvilke konsekvenser dette ville få for vores historiebevidsthed og historiebrug – ja, hvad skal vi og de unge generationer egentlig bruge historien til, når vi skal skabe en bæredygtig orienteringshorisont for fremtiden?

Med sammenføringen af Jesper Garsdal og Kenneth Nordgren kom der gang i samtalerne om dette: UBAN blev født midt i en corona-epidemi, blev til EBAN og en del sessioner og oplæg senere til nye overordnede dannelses tanker og mere konkrete didaktiske idéer på tværs af Skandinavien.

En af inspiratorerne til disse samtaler har været og er stadig historikeren Dipesh Chakrabarty og hans løbende diskussioner med Bruno Latour som nævnt i starten af rejsen.

Chakrabarty skrev i 2009 fire teser som en historikers svar på de antropocæne komplekse udfordringer:

"Thesis 1: Anthropogenic Explanations of Climate Change Spell the Collapse of the Age-old Humanist Distinction between Natural History and Human History

Thesis 2: The Idea of the Anthropocene, the New Geological Epoch When Humans Exist as a Geological Force, Severely Qualifies Humanist Histories of Modernity/ Globalization

Thesis 3: The Geological Hypothesis Regarding the Anthropocene Requires Us to Put Global Histories of Capital in Conversation with the Species History of Humans

Thesis 4: The Cross-Hatching of Species History and the History of Capital Is a Process of Probing the Limits of Historical Understanding"

(Chakrabarty: 2009, her citeret fra 2021)

Transformation?

Ok – når vi nu ikke længere kan forstå menneskers historie uden om naturhistorien og naturhistorien uden om menneskers og samfundshistorien, at det gælder os på hele planeten, at mennesker har geologisk kraft og derfor også ansvar for planetens fremtid, hvor og hvordan skal vi så starte denne samtale med børn og unge om,

hvilke tolkningsredskaber vi som mennesker kan bruge til at orientere os med? Og som kan hjælpe med at skabe mening og betydning?

Det er her, Mashiant som symbol på sammenfiltreringen og sammentænkningen af antropologiske og historiske begreber er relevant og måske kan skabe åbninger til, hvordan vi som mennesker kan forstå,

- at vi og vores historie er en integreret del af naturen,
- at naturforholdet ikke længere skal tænkes som et erobringstogt eller som adgangsbillet til evig vækst og udvikling,
- at mennesker altid har udnyttet vores ubeslaglagte potentialer til at løse små og store udfordringer, som vi enten selv har skabt, eller som vi er en del af, og
- at der derfor er mangfoldige og mangetydige historier og erfaringer, der er relevante at forstå og lære noget af fra nær og fjern, i tid og rum, konkrete og symbolske/spirituelle
- at vi må prøve, dels at søge at forstå kompleksiteten i helheden, dels at forstå en (eller flere) del(e) ad gangen, og hvor tid og rum kan opfattes på flere måder.

De historier, folk og samfund, vi har forbundet med eller defineret som naturfolk, og som er mest detaljeret beskrevet og analyseret, er beskrevet og analyseret af antropologer og lignende feltarbejdende videnskabsfolk, for det meste i forbindelse med de koloniale og postkoloniale europæiske og nordamerikanske projekter.

Derfor, hvis vi som fagdidaktikere, men også som del af almene dannelsesperspektiver, skal finde inspiration til at åbne op for de traditionelle historieforståelser og generelt vedtagne kanontænkninger, "Powerfull Learning" begreber og koncepter i arbejdet med at genfinde en sammenhæng og samarbejdende sammenhæng mellem natur – kultur – samfund, så er der inspirationer at hente fra antropologien. Der eksisterer et fælles erkendelsesmæssigt krydsfelt i den brede forståelse af historiebevidsthed og historiebrug, som kan danne basis for disse åbninger (Nordgren: 2019,2022), (Rüsen: 2004) (Gripe: 2022).

Hvis vi skal tage Chakrabarty på ordet og undersøge krydsfelterne mellem naturhistorien og menneskehistorien på planeten og finde de fælles berøringsflader, så er der i alt fald dette: Vi er fælles om relationer, fællesskaber, vi er gensidigt afhængige af hinanden både mennesker imellem, mennesker og natur, natur-natur osv. Det vil sige, at vi i alle relationer skal finde komplekse balancer og former for gensidighed/reciprocitet i fint maskede systemer på kryds og på tværs. Og der foregår konstant forhandlinger om disse balancer og ubalancer, både på det helt konkrete plan og på mange symbolske planer og med meget varierende udtryk, lige fra vurderinger af, hvor mange mennesker et bestemt naturareal kan brødføde, over vores aktuelle diskussioner om skattesystemet i DK, til diskussionerne på COP-møderne om fordeling af opgaver,

Skitseret som lidt primitiv figur:

Et antropologisk inspireret åbningsbegreb: Reciprocitet – gensidighed

ansvar og udgifter til klimakrisens planlægningsudfordringer. Disse forhandlinger og balancer handler om at skabe mening og betydning, set fra et menneskeligt perspektiv – i sonderingen mellem at overleve og at leve.

I antropologien (bl.a.) er der udviklet begreber og modeller for disse relationer og balancer: **Reciprocitet/gensidighed/udveksling, eller oprindeligt gaveudveksling**, først beskrevet af Bronislaw Malinowski (1922) og Marcel Mauss (1925), og senere udvidet og bearbejdet af bl.a. Karl Polanyi Marshall Sahlins (1985), Pierre Bourdieu (1977) og

Eric Wolf (1982), Alf Hornborg (2003) og Kirsten Hastrup (2013,2015,2018) i forskellige udgaver.

Oprindeligt blev gaveudveksling og reciprocitet studeret som sociale og kulturelle fænomener på øer i Stillehavet, som fænomenet Potlach i oprindelige samfund i det vestlige Nordamerika og i lignende samfund, hvor antropologer udførte feltarbejder i mellemkrigstiden, og hvor reciprocitets- og redistributions-systemer blev anset som forskelligartede sammenholdssystemer i de såkaldt primitive samfund. Senere med især f.eks.

Karl Polanyi, Marshall Sahlins og Eric Wolf blev reciprocitetsanalyserne overført til vestlige og moderne samfund. Polanyi anvendte i sin kapitalismeanalyse tre former for distribution: reciprocitet i gaveøkonomien, redistribution i feudalsamfundets centraliserede personlige bytte, og markedsprincippet med det upersonlige bytte i kapitalismen. Marshall Sahlins skelnede mellem 1) den generaliserede reciprocitet mellem slægtninge (livslang gensidighed uden forventning om umiddelbart ækvivalente genydelser), 2) balanceret reciprocitet med forventning om genydelser på enten kort eller mellemlang sigt, og 3) negativ reciprocitet, hvor genydelsen enten udebliver eller er mindre end selve ydelsen/gaven/tjenesten. Begreberne om generaliseret, balanceret og negativ reciprocitet kan anvendes som udgangspunkt for en yderligere tilpasset præcisering og nuancering af gensidighedsrelationerne. Figuren bør være tredimensionel, hvor man kan følge de gensidige og gensidigt afhængige mønstre af relationer mellem de forskellige kategoriserede "forhandlingsområder".

Nu bliver det for langt for denne tekst at gennemgå eksempler fra alle områder. Her er et enkelt, som jeg har diskuteret med Mashiant, om hans indblanding i (og brugt som eksempel i historieundervisningen):

Fimbulvinteren efter år 536 og Ragnarok myten.

"Først kom Fimbulvinteren, som varede i tre år. Den varslede Ragnarok. Så endte alt liv på jord." ('Kalevala', finsk værk fra 1835). I 'Snorres Edda' fra ca. 1178-1241 beskriver Snorri Sturluson, hvordan Fenrisulven sluger solen, og hvordan Midgårdsormen, jætterne og Fenrisulven sammen med Loke efter fimbulvinteren kæmper mod guderne, så solen farves rød under Ragnarok. Man ved nu, at der i året 536 og igen få år efter var kraftige vulkanudbrud på det amerikanske kontinent, der medførte aske og gasskyer, der skyggede for solen og påvirkede vejret i det meste af Skandinavien i en årrække. Sammenholdt med arkæologiske fund og spor fra perioden, der viser menneske- og dyredødelighed, samt braklagte dyrkede arealer, sandsynligt sammenbrud af den eksisterende samfundsorden og, efter nogle år, opbygning af et mere centraliseret og hierarkiseret samfund, peger dette sammenfald på, at myten om Fimbulvinteren og Ragnarok kan bygge på virkelige hændelser. En tolkning af, hvorfor og hvordan disse hændelser er endt i Ragnarokmyten, kan være at forstå myten som en menneskelig måde at skabe mening, en vis orden, forklaring på det uforklarlige, en vis balance i naturforholdet, og i forhandling med guderne og det spirituelle univers (og jeg er ret sikker på, at Mashiant var til stede i en eller anden dimension).

De natlige samtaler om Alle Helgensaften og Halloween kan betragtes som et lignende eksempel.

Slut replik i denne omgang

Så,

En reciprocitets- og gensidighedstankegang kan f.eks. genfindes i de igangværende tanker om og idéer til den fjerde sektor, som Uffe Elbæk kommer med i: "Tvivl, håb og handling" (2023): de lokale hybridvirksomheder og hybridfællesskaber på lokalt plan, der er i stand til at aktivere og samle og skabe 'civilsamfundsenergi' og give mening for lokale fællesskaber, og som politikernes modsvar på samfundets komplekse udfordringer ikke er i stand til – tværtimod. Idéerne om samskabelse mellem lokale borgere, civilsamfund, offentlige og private organisationer hviler også på en bred forståelse af gensidighed og meningsskabelse, som før nævnt – det er særdeles velbehandlet og velbeskrevet af CIE kolleger, også i dette skrift.

Har denne dannelsesrejse så bidraget til nye perspektiver på, hvad børn og unge skal bruge historien til ved at sammen tænke natur-, menneske- og kulturperspektiver i tid og rum? Den har i alt fald sat fokus på alle de erfaringer, der i farten er

blevet sat til side, glemt og overset som primitive og andet perifert. Rejsen og det antropologiske fokus på den rejsende har bidraget med den rejsendes forundrede og åbent spørgende tilgang til egne og andres erfaringer med tilværelser og liv og til at lade være med at være blind over for mangfoldige perspektiver på menneskers omgang med hinanden og med naturen og de landskaber, vi er bundet sammen med. Udtrykt af etnografen Charlotte Baart: "Børn er dygtige etnografer, idet de netop forundrer sig over alt det, voksne opfatter som selvfølgeligheder" (Baart, 2015 b, s. 29). Denne rejse er også en transformerende rejse i at omsætte og oversætte de teoretiske tanker og modeller til didaktiske idéer og konkrete aktiviteter med børn og unge.

Den skitserede model, der foreløbig kom ud af rejsen, er nu i gang med at blive afprøvet i praksis og på vej som forslag til didaktisk redskab i selskab med en række lærere og elever i grundskole, gymnasieskoler og på læreruddannelsen, og til kritisk diskussion i de fora, der er mulige. Så må Mashiant og jeg løbende modtage, reflektere, præcisere og revidere, omfortolke og videreudvikle på de stadig upræcise tanker og oversættelser af tanker.

Referencer

- Chakrabarty, D. (2018). Anthropocene time. *History and Theory* 57
- Chakrabarty, D. (2021). *The Climate of History in a Planetary Age*. Univ. of Chicago
- Garsdal, J. (red) (2020). *Bæredygtighed og bæredygtig udvikling: uddannelse, dannelse og fagdidaktik i skole, erhvervs- og professionsuddannelser*. Center for Innovation og Entreprenørskab, VIA
- Graeber, D. & Wengrow, D. (2022). *Altings Begyndelse*. Gads Forlag
- Gribe, A. (2022). *Conceptualizing history teaching for the Anthropocene*. Conferencepaper
- Hastrup, K. (2015). Mennesket på kanten af mellem natur og samfund - Den humane vending i et antropologisk perspektiv. I: Gudmand-Høyer, M., Raffnsøe, S, og Raffnsøe-Møller, M. (red.): *Den humane vending. En antologi*. Aarhus Universitetsforlag
- Hastrup, K. (2018): Antropologiens landskaber. Fratrædelsesforelæsning 23. Februar 2018. *Tidsskriftet Antropologi* nr. 7
- Hastrup, K. (2013). *Anthropology and Nature*. Routledge
- Hastrup, K. B. (2018). Antropologiens landskaber, *Tidsskriftet Antropologi*, nr. 78, s. 129-144. <https://tidsskrift.dk/tidsskriftetantropologi/article/view/118622/166503>
- Hornborg, A. (red.)(2011): *Global Ecology and Unequal Exshange. Fetishism in a zero-sum world*. Routledge
- Høiris, O. (1988). Kulturbegrebet i antropologien. I Hauge, Hans & Horstbøll, Henrik (red.): *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus Universitetsforlag
- Høiris, O. (red.) (2007): *Antropologiske mesterværker*. Århus Universitetsforlag
- Høiris, Ole (2010). *Antropologiens idéhistorie*. Århus Universitetsforlag
- Høiris, O. (2021). 'Den vilde' i europæisk idéhistorie- Grænserne for menneskelighed. Århus Universitetsforlag
- Jensen, B.E. (2017). *Historiebevidsthed/fortidsbrug – teori og empiri*, Historia
- Jørgensen, P. S. (2020). *Opdragelse til livsmod og bæredygtighed*". Kristeligt Dagblads Forlag
- Kopp, A., Faber, F., Lauta, K. (2022): *Det meningsfulde historiefag. Historiebrugsdidaktik fra teori til praksis*. Samfundslitteratur.

- Latour, B., Chakrabarty, D. (2020): Conflicts of planetary proportions - a concersation. In Tamm, M., Simon, Z.B. (eds.): *Journal of the Philosophy of History 14: Historical Thinking and the Human*
- Leth, M.A. (2020). Bæredygtighed i historie. I Garsdal, Jesper (red): *Bæredygtighed og bæredygtig udvikling: uddannelse, dannelse og fagdidaktik i skole, erhvervs- og professionsuddannelser*. Center for Innovation og Entreprenørskab, VIA
- Leth, M., & Vogt, M (2022). Sustainability – Local explorations – Global awareness. 'Bildung'-making for a sustainable future in an interdisciplinary teacher education course (nature and technology/history)? In: *Futures of Education, Culture and Nature - Learning to Become*, vol 1. <https://tidsskrift.dk/FECUN/article/view/130665/176332>
- Nordgren, K. (2019). Boundaries of historical consciousness: a Western cultural achievement or an anthropological universal? I: Nordgren, K. & Zanazarian, P. (red.): *Journal of Curriculum Studies* 2019, vol. 51. No. 6.
- Nordgren, K. (2021). The Anthropocene and the Need for a Crisis in Teaching. In: *Public History Weekly* 8 (2021) 9, DOI: [dx.doi.org/10.1515/phw-2021-17397](https://doi.org/10.1515/phw-2021-17397).
- Nordgren, K. (2022). *History education in the Anthropocene: How do we tell the story?* Work in progress
- Petersen, K. B., Kerstin von Brömssen, Gro Hellesdatter Jacobsen, Jesper Garsdal, Michael Paulsen, Oleg Koefoed (red.). *Rethinking Education in Light of Global Challenges Scandinavian Perspectives on Culture, Society, and the Anthropocene*. Routledge
- Richardson, K. (2019). *Hvordan skaber vi bæredygtig udvikling for alle?* Informations Forlag
- Roepstorff, A., Bubandt, N., Kull, K. (eds.). *Imagining Nature. Practices of Cosmology and Identity*. Aarhus Univ. Press
- Sahlins, M. (1985). *Islands of History*. Chicago: University of Chicago Press
- Wolf, E. (1982). *Europe and the People Without History*. Univ. of California Press.